

ते ॥ ८॥ शत्रुसितजोमनुष्यलेविश्वासगर्लात्योमनुष्यरूषकातुपामासु
त्याकोषस्यापछिजाग्रतुंछतेस्तो ॥ ८॥ धनधान्यप्रयोगेषुविद्यासंग्रहो
षुच ॥ आहारेव्यवहारेषुत्यक्तलज्जासदाभवेत् ॥ ९॥ धनधान्यसंग्रहगर्त
विद्यापहूनवान्व्यवहारगर्तुणतिथोकमात्माजह्योऽनु ॥ १०॥ नगुरुःस
दृशीमातान्गुरुसदृशीपिता ॥ यस्तारेतिमहाघोरसंसारोदधिदुष्टरम् ॥ १०
॥ जुनपुरुषकाश्चामावाकुंरुगुरुठुलोःगुरुतेसंसारसमुद्रपारगरिदिन्या
छत् ॥ १०॥ मातागंगासमन्तार्थिपितापुष्करमेवच ॥ गुरुकेदारसमन्तार्थिमा

उवा.
॥ ३ ॥

ता गंगा पुनः पुनः ॥ ११ ॥ आमार गंगा वा वार पुष्कर तीर्थं गुरु केदार तीर्थ वारं
वार आमा भव्या को गंगा हो भनी जांनु ॥ ११ ॥ विद्या रूपं कुरुपाणाक्षमा रूपं
तपश्चिनां ॥ को किलानां श्वर रूपं नारी रूपं पतिवता ॥ १२ ॥ कुरुप को रूप वि
द्या नपश्चि को रूप क्षमा को किल को रूप स्वर स्त्री को रूप पतिवता धर्म हो ॥
१२ ॥ नच विद्या समो बंधनं च व्याधिसमो रिपु ॥ नचापत्य सम स्नेहनं च देवा
त्परं मूलं ॥ १३ ॥ सज्जन भयापति विद्या तुल्यं छेन शत्रु भयापति व्याधितुल्य
छेन बल भयापति देव तुल्यं छेन ॥ १३ ॥ विद्या प्रवासिनो मित्रं भार्या मित्रं गृहे

रामः
॥ ३ ॥

उच ॥ आतुरस्योषधं मित्रं धर्म मित्रं परत्र च ॥ १४ ॥ परदेश को मित्र विद्या घर
को मित्र स्त्री रोगि को मित्र श्रेयोषधी परत्र को मित्र धर्म हो ॥ १४ ॥ इराधीता वि
षं विद्या अजीर्ण भोजनं विषम् ॥ विष गोष्ठि दरिद्रस्य वृद्धस्य तरुणी विष
म् ॥ १५ ॥ अभ्यासन गत्या विद्या विषं छे जीर्ण न भया अन्न विषं छे दरिद्र
भयोरित्यामा विषं छे वृद्ध काल भयामाति सुलाइत तरुणी भया की स्त्री वि
षं छे ॥ १५ ॥ अनाभ्यासे हता विद्या नित्य हासे हता स्त्रिय ॥ कवीर्जन हतं
क्षत्रं भृत्ये हो हता वृषः ॥ १६ ॥ अभ्यास छाया विद्या नाशं छे हासि सधैवो

॥ उवा ॥
॥ ४ ॥

त्पास्पास्त्रिनाशिंछुः नतिको वीजरोप्याषेतनाशिंछुः कुमन्त्री भयाराजानाशिं
छुः ॥ १६ ॥ यस्य पुत्रो न विदांसो न शूरो न च पंडितः ॥ अंधकार कुलं तस्य नष्टं च
त्येव शर्वरी ॥ १७ ॥ जस्को ह्येरायुज्जानी मूर्ख भयेछुः तस्को कुलरात्रिमाच्युमा
न भयाको जज्ञे अंधारेणुंछुः ॥ १८ ॥ शर्वरी दीपकश्चंद्रः प्रभातेरवि दीपकः ॥ त्रै
लोक्य दीपको धर्मसु पुत्र कुल दीपकः ॥ १९ ॥ एतिको वाति चन्द्रमांछुः दीतको
वाति श्री सूर्यंछुः त्रैलोक्यको वाति धर्मः ॥ नृकुलको शोभागर्वा पुत्र हो ॥
१९ ॥ जनेनाचोपनेता च यस्तु विद्याप्रयच्छति ॥ अन्नदाता भयं त्राता पंचैते पितरः

॥ रामः ॥
॥ ४ ॥

स्मृता ॥ १९ ॥ जन्मदिन्या प्रतिपाल गन्तव्यं विद्यापूज उन्माघातदिन्या भयमार
क्षागन्तव्यं एति पाच जन्ता लाइवावु भतिर्जानु ॥ १९ ॥ गृहपत्नी राजपत्नी मित्र
पत्नी तथैव च ॥ पत्नी माता स्वमाता च पंचैते मातरः स्मृताः ॥ २० ॥ गृहकी स्त्री ग
जा की स्त्री मित्रती आक्रा स्वास्तिकी आमा आफ्री आमार् एति पाच जन्ता लाइ
आमा भतिर्जानु ॥ २० ॥ लालयेत् पंच वर्षाणि दश वर्षाणि ताडयेत् ॥ मृपाप्रेवो
दश वर्षे पुत्र मित्र समाचरेत् ॥ २१ ॥ कोसे को भयापति पाच वर्षे सम्मह्ये राजाई
लालना गरीश्वरु दश वर्षे सम्मताडना गर्तु सो ह्र वर्ष भयापति छिछोरे मित्र

॥ वृत्ता ॥
॥ ५ ॥

वरोवरगरिराघन ॥ २१ ॥ लालनादहवोदोषास्ताडनादहवोगुणा ॥ सस्मा
त्पुत्रं च शिष्यं च ताडयेन्न तु लाजयेत् ॥ २२ ॥ लालनागयापछिवरुदोषं
छः ताडनागयापछिवरुतेगुणां छः तस्य पुत्रलाशशिष्यलाश्ललाग
रिनराघनः ताडनागर्तुपछ ॥ २२ ॥ रुच्याभ्यासो यदि स्यातां प्रज्ञायार्किं प्रयोज
नं ॥ तावुमो यदि न स्यातां प्रज्ञायार्किं प्रयोजनम् ॥ २३ ॥ कसैको भयापतिविधा
पहुनरुचिछः अभ्यासपतिछः भन्यावृद्धिनभयापतिजान्याहोलाः रुचिपति
छेन अभ्यासपतिछेन भन्यावृद्धिलेशास्त्रमाकेहिप्रयोजने छेन ॥ २३ ॥ पुत्रा

सर्वविवेशास्त्रेति योज्या सततं बुधैः ॥ नीतिज्ञावृद्धिसंपन्ना भवन्ति खलु पू
जिताः ॥ २४ ॥ छोरकनश्चनेकशास्त्रकोदिनप्रति अभ्यासगर्तलाडनः शास्त्रनी
तिवृद्धिवत्तभयापछि सवैलेमान्यपूजागर्ती तस्य छोरकनविद्यापहाउत्तप
छ ॥ २४ ॥ पठपुत्रकिमातस्य मपठोभारवाहकः ॥ पठत पूजितो राजापठपुत्रदि
नेदिने ॥ २५ ॥ चानककृषिले आक्राछोरालाशिसकाउछः पुत्रशास्त्रप
रुच्यालस्य छः उशास्त्रनपह्यापछि भारिवोकतपलीशास्त्रपह्यापछिराजाले
पतिमान्यपूजागर्ती ॥ २५ ॥ गुरोषु क्रियतां यत्किमतो न्यप्रयोजनं ॥ विनीयं

॥ वचा ॥
॥ ६ ॥

नेनघंठाभिर्गोवः क्षीरविवर्जिताः ॥ २६ ॥ गणलितुगरिकामनिमित्तयत्नगर्तु
पछिशोभागरिवस्यालेकेहिप्रयोजनेछेनकसोभन्यादुदनादित्यागाशुहृत्ता
उधैरैघरागहनालाश्रदियापनिवेचदामोलजोदेन ॥ २६ ॥ नस्याभरणं रूपं
रूपस्याभरणं गणं ॥ गणस्याभरणं ज्ञानं ज्ञानस्याभरणं क्षमा ॥ २७ ॥ मनुष्यको
आभरणरूपरूपकोऽप्याभरणगणः गणकोऽप्याभरणज्ञानः ज्ञानकोऽप्याभरण
क्षमा ॥ २७ ॥ गणं पृच्छसिमा रूपं शीलं पृच्छसिमा कलं ॥ सिद्धिं पृच्छसिमा विद्या
भोगं पृच्छसिमा धनम् ॥ २८ ॥ गणशोधनं रूपनशोधनं शीलशोधनं कलनशो

॥ रामः ॥
॥ ६ ॥

धनसिद्धिशोधनविद्यानशोधनभोगगच्छे किमतिशोधनधननशोधन ॥ २८ ॥
अगणस्पृहतरूपं अशीलस्पृहतं कलं ॥ असिद्धिश्चरुताविद्याभोग
स्पृहतं धनम् ॥ २९ ॥ गणानुरूप्यामांछेको रूपको नाशं छुः शीलनुरूप्या
मांछेको कलको नाशं छुः सिद्धिनभयाविद्याको नाशं छुः भोगगर्तन
शक्या धनको नाशं छुः ॥ २९ ॥ गणं भूषायते रूपं शीलं भूषायते कलं
॥ सिद्धिभूषायते विद्याभोगं भूषायते धनम् ॥ ३० ॥ रूपको गहना गणः गण
को गहना शीलस्वभावः विद्याको गहना सिद्धिधनको गहना दानभोगगर्तु ॥

॥ उवाच ॥
॥ ७ ॥

३० ॥ सुकले योजयेत्कं न्यापुत्रविद्यासु योजयेत् ॥ व्यसने योजयेच्छुभित्र
धर्मनि योजयेत् ॥ ३१ ॥ तिको कुलमाकं न्यादिनु ॥ छोरा कन विद्यापहाडनु
व्यसनमाशत्रुकन कामलाडनु ॥ धर्मका काममा मित्रलाडनु ॥ ३१ ॥ नात्पु
त्रशिषरो मेरुनातिनिम्नो रसातलं ॥ व्यवसायसहायानां नातिपारो महोद
धी ॥ ३२ ॥ सुमेरुपर्वतपतिव्यतिउच्चैश्चेत्तपातालपतिव्यतितलछेत्तसागर
समुद्रपतिपारगर्तसकृच्छु ॥ एतिजानिकनहानिजनलेड्यमगर्तपछ ॥ ३२ ॥
॥ श्लोकेन चतुर्धेनपादेनैकाक्षरेणावा ॥ अवध्यं दिवसं कुर्याद्वा नाध्येयेन क

॥ रामः ॥
॥ ७ ॥

मिसु ॥ ३३ ॥ एकं श्लोकभयापनिते सकाश्यावाभयापनिचरामात्रैलेपनिहं
छत्तसक्या एकाक्षरेलेपनिहंछु ॥ अभ्यासदिनप्रतिगर्तदानअध्ययतअभ्या
सकर्म एतिथोकमाअभ्यासगर्तपछ ॥ ३३ ॥ योजनानां सहस्राणि वज्रतुया
तिपिपीलिका ॥ अगच्छतुवैनतेयोपिपदमेकं नगछति ॥ ३४ ॥ अभ्यासगरि
कनगयापछिह ॥ जारजोजनकिमिलिजांछतु ॥ नगयापछि ॥ गरुडले एक
पाडअधिराविकनचलनशक्तैः ॥ ३४ ॥ शनैरथोशनैः विद्याशनैः पर्वततलंघ
नं ॥ शनैः धर्मश्च कामश्च व्यायामश्च शनैः शनैः ॥ ३५ ॥ धनतुल्याडनु विद्यापहा

॥ उवा. ॥
॥ ८ ॥

उ. पर्वतचक्र. धर्मगर्भ. कामगर्भसतिष्ठो क हतपतले सं दैत विस्मारगरि
गर्भपदं ॥ ३५ ॥ गृहः शुभ्रस्य विद्यापुष्करेण धनेन वा ॥ अथवा विद्याया
विद्याच नृथो नोपलभ्यते ॥ ३६ ॥ चारुप्रकारले विद्यालिनृपं छः गृहकोचाक
रिगरिकनविद्यापद्मपुष्पकदीकत. धनदीकतपतिविद्यापद्मपदं ॥ ३७ ॥
॥ एकाक्षरप्रदातारं योग्यरुनाभि मम्यते ॥ श्वानयोतिशतं गत्वा चांडालेष्वपि
जायते ॥ ३८ ॥ एकगोदाश्वक्षरसिका उन्माभयापतिगृहमतिमांनुपछः तमा
न्यापछि कुकुरकोयोतिमाशतवा एजन्मभेकतफेहिवांडालकोकोषमाजन्म

॥ राम ॥
॥ ८ ॥

सुंद ॥ ३९ ॥ पुस्तकं प्रत्ययोर्धातं नार्धातं गुरुसंतिधौ ॥ नशो भते सभामध्ये जार
गर्भद्रवस्त्रियः ॥ ४० ॥ पुस्तकमाहेरिकतमात्रपाहिकनगुरुछेउतपद्मपाछि
सभामाशोभासुदैतजारदेषिनिस्काकाछे रासुंद ॥ ४१ ॥ शिल्पिशैलम
नालस्यपंडित्यमित्रसंग्रहः ॥ अचौररुहणीविद्यापंचैते अक्षयोनिधिः ॥ ४२ ॥
काठकोकाम. लुंगाकोकाम. अजसीनरुनु. शास्त्रसिकनुपरिउतसंगमित्रग
न्योपाचथोक अक्षयभंडाररुनु ॥ ४३ ॥ तहिजन्मनिजेष्वत्वं जेष्वत्वं गरा
मुच्यते ॥ गरागरातरं याति पयोदधिघृतं यथा ॥ ४४ ॥ जन्मजेठोलेजेठोरु

॥ वचा ॥
॥ ८ ॥

देन जे ठो भन्या को गण हो क सो भन्या दहि दुद भंदा घिउ ज्ये द्य ॥ ४० ॥ किंक
लेन विशालेन गण वान्मूजितो नर ॥ धनुर्वश विभुद्रोपि तिर्गणः किं करि
ष्यति ॥ ४१ ॥ ठुल कुलमा जन्म भया ले कपागर्न लोक ले गणाला इ पूजा ग
छिनु गण न भया धनुर्वश राजा का छोरा भया पति कपागर्न रुंछ ॥ ४१ ॥ किंक
लेन विशालेन विद्या हीन सुयो नर ॥ अकुलीनोपि विद्या सो पूजितो देवता न
र ॥ ४२ ॥ विद्या न भया पछि ठुल कुलमा जन्म भया ले कपागर्न नीचा कुलमा ज
न्म भया पति पंडित भया पछि देवता हेलोक ले माय पूजा गछिनु ॥ ४२ ॥ नावार्थी

॥ राम ॥
॥ ८ ॥

च भवे विद्याया वत्पारंगच्छति ॥ उत्तीर्णो च गते पारे तौ काया किं प्रयोजनम् ॥
४३ ॥ विद्यारतां एके हुनु पार न रुं ज्यालु संमचाहिंछु समुद्र पार भया पछि
नाउ को कपा प्रयोजन छ ॥ ४३ ॥ गणा सर्वत्र पूज्यं ते पितृवशो निरर्थक ॥ वासु
देव नमस्यंति वसुदेव न ते जना ॥ ४४ ॥ सेवैले गण को पूजा गछिनु वावु छोरा
भंनु देन श्री कृष्ण लाई सेवैले पूजा गछिनु वसुदेव लाई कोहि पूजा गदै न
तले ॥ ४४ ॥ गणा कुर्वति दूर त्वं दूरे पिवसतां सता ॥ केतकी गंधमाघाय स्वयं ग
च्छति षष्पदा ॥ ४५ ॥ केतकी गंध वासना लेटा ठा भया पति भ्रमर उं सेठा उमाप

उवा.
११

गच्छः गणिकछे उगच्छाभयापनिलोकजांछन्तले ॥ ४५ ॥ विद्या त्वंच नृप त्वं
चतहितुल्यपराक्रमः ॥ स्वदेशे पूजितो राजा विद्या सर्वत्र पूज्यते ॥ ४६ ॥ राजा
रविद्यावंत दुर्वैतुल्यसुदेन नृत्वा प्रादेशीले मात्र राजाला इ पूजा गच्छन्तः स
वैलोकले विद्याको पूजा गच्छन्तः ॥ ४७ ॥ सकेनापि सुपुत्रेण विद्यायुक्तेन साधि
ता ॥ कलं पुरुषसिंहेन च येनैव प्रकाशयते ॥ ४८ ॥ सकछे राभयापनिहंछ
सुपुत्र विद्यावंत जलोचन्यमाले सर्वत्र उज्जालो देव छन्तु लोकलको प्रकाश
गच्छन्तः ॥ ४९ ॥ विद्याया भाजनं कश्चित् कश्चिदुत्पस्य भाजनं ॥ उभयो भाजनं कश्चि

राभ.
१०

कश्चिन्नोभयभाजनम् ॥ ४८ ॥ कसैछे उ विद्याहंछः कसैछे उ विद्यापनिधनपनि
हंछः कसैछे उ विद्यापनिधनपनिहंछेन नृत् ॥ ४९ ॥ नमंति फलिनो हृक्षानमंति गु
णिनेजना ॥ शुष्ककाष्ठं च मूर्खं च भिद्यते तेनैव मन्यते ॥ ५० ॥ फलरुम्याह घरण
णिकजन नमता गरिवसुछन्तः सुक्याकोकाठरमूर्खजन नमता सुदेनवरुभि
नहंछ ॥ ५१ ॥ नहिकर्माणि चत्वारि संध्याकाले प्रयोजनं ॥ आहोरोमैथुनं तिद्या
तथा स्वाध्यायमेव च ॥ ५२ ॥ चारथोक कामसंध्याकालमातगर्तुः क्वाक्याभया आ
हारभयो मैथुनभयो तिद्याभयो अथ यतभयो एतिथोक कामतगर्तुः ॥ ५३ ॥ आह

॥ वृत्ता ॥
॥ ११ ॥

राजायते व्याधिगर्भात् क्रूरश्च जायते ॥ अलक्ष्मीकश्च शय्याया सपाठादयुषः
क्षयः ॥ ५१ ॥ संध्याकालमाषायापद्धिरो गिहं छः मेथुनगया पद्धिः कुपत्रजन्म
हं छः सुत्यापद्धिः लक्ष्मिक्षयहं छः पाठगया पद्धिः श्यायुक्षयहं छः ॥ ५१ ॥ वेदवे
संगतत्वज्ञो जपहोमपरायणः ॥ आशीर्वादपरो नित्यं एष रात्रिपुरे हितः ॥ ५२ ॥
वेदवे संगतत्वज्ञान्या जपहोमज्ञान्या आशीर्वादिन्या एसा वास्तरा कनपुरे
हितगर्तः ॥ ५२ ॥ प्राज्ञस्त्रिधो महोपालः शुद्धकर्मविवर्जितः ॥ विदुरेव परित्यागी
समदुःखसमसुखम् ॥ ५३ ॥ क्षान्तिको मलसानु कामनगर्भ्या आपत्तिमात्यागी

॥ रामः ॥
॥ ११ ॥

सुखदुःखसमगर्भ्या एसा कनराजागर्तः ॥ ५३ ॥ कुलशीलगणोपेतः सत्यधर्मप
रायणः ॥ प्रवीणपेशलो दक्षराजाध्यक्षो विधीयते ॥ ५४ ॥ कुलवंतः शीलवंतः ग
णवंतः सत्यवादिः धर्मात्मा हुन्या नीतिज्ञान्या सवैथो कमासमर्थहुन्या एसा रा
जागर्तः ॥ ५४ ॥ क्रूरं व्यसतिर्न लुब्धमप्रगर्भसदार्जवं ॥ अनायव्ययकर्त्तारं नाधिप
त्येनियोजयेत् ॥ ५५ ॥ क्रूरभयो व्यसती भयो लोभिभयो अहंकारिभयो ॥ अयेन
हरी कनव्ययगर्भ्या एसा कनराजागर्तः ॥ ५५ ॥ मूलवृत्तिहितोर्ध्व सर्वरत्नपरि
क्षकः ॥ श्रीचिश्चाव्यवसायी च धर्माध्यक्षो विधीयते ॥ ५६ ॥ सवैकनधैर्यवंतः सवैर

॥ कुचा ॥

॥ १२ ॥

नलकोपरिक्षाजान्याभुचिवडादाताएस्ताकनसभापतिगर्न ॥ ५६ ॥ आयुर्वेद
कृताभ्यासः सर्वज्ञः प्रियदर्शनः ॥ आर्यशीलगणोपेतसर्ववैद्योविधीयते
५७ ॥ कालज्ञानादि-अभ्यासगत्यावैद्यशास्त्रजान्यातादीभेदजान्याश्रौष-
धीजान्यालोकमामिलन्याशीलशोभावानिकोहृन्त्याएस्ताकनवैद्यगर्न ॥ ५७ ॥
पितृपितामहोदक्षः शास्त्रज्ञोमिष्टपाचकः ॥ भुचिश्चाकथितश्चैवसूपकारः प्र-
शस्यते ॥ ५८ ॥ वडाज्युवावादीर्षिकिचक्षणाशास्त्रजान्यापाकगर्नजान्यादाताएस्ता-
कनभान्स्यागर्न ॥ ५८ ॥ सकृदुक्तगृहीतार्थो लघुहस्तजितक्षरः ॥ सर्वशास्त्रसमा-

॥ रामः ॥

॥ १२ ॥